

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK
Tanulmánykötet

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának
tanulmánykötete

Szerkesztette:

Molnár D. Erzsébet és Molnár Ferenc

II. RF KMF – „RIK-U” Kft.
Beregszász–Ungvár
2021

(ETO) 300(=945.11)(477.87)

T 32

Tanulmánykötetünk első fejezetében a 19. századi nemzetiségi kérdés és törvényhozás változó tartalmának magyarországi összefüggéseivel foglalkozik. Az itt található írások olyan kérdéseket vizsgálnak, mint az 1860-as években kidolgozott nemzetiségi törvényjavaslatok és nemzetkonceptiók, az 1868-as nemzetiségi törvény és a multietnikus állam dilemmái, valamint az északkelet-magyarországi ruszin mozgalom kiegyezés előtti és utáni helyzete. A kiadvány többi fejezetében kárpátaljai tematikájú, történelmi és társadalomtudományi jellegű tanulmányok kerülnek közlésre. Kötetünket mindazoknak ajánljuk, akik betekintést kívánnak nyerni a Kárpát-medence, különösképpen a mai értelemben vett Kárpátalja új- és jelenkori történetébe, nemzetiségi, felekezeti, társadalom- és oktatáspolitikai viszonyaiba, valamint politikai és gazdasági helyzetébe.

Kiadásra javasolta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Tudományos Tanácsa
(2020.12.03., 8. számú jegyzőkönyv)

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontja, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszéke, valamint Kiadói Részlege közreműködésével.

Szerkesztette: *Molnár D. Erzsébet és Molnár Ferenc*
(II. RF KMF, Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont,
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék)

Lektorálta:

Dr. habil. Barta Róbert (intézetigazgató, egyetemi docens, Debreceni Egyetem BTK, Történelmi Intézet)

Dr. Brenzovics László (docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék)

Prof. Dr. Erdődy Gábor (az MTA doktora, egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Dr. Fodor Gyula (rektorhelyettes, docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Földtudományi és Turizmus Tanszék)

Kutassy Ilona (igazgatóhelyettes, Kárpátaljai Területi Állami Levéltár)

Prof. Dr. Mándrik Iván (professzor, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem- és
Társadalomtudományi Tanszék)

Dr. Molnár József (tanszékvezető, docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Földtudományi és Turizmus Tanszék)

Dr. Orosz Ildikó (elnök, docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Pedagógia és Pszichológia Tanszék)

Korrektúra: *Hnatik-Riskó Márta*

Műszaki szerkesztés és tördelés: *Vezsdel László*

Borítóterv: *Vezsdel László*

ETO-besorolás: *a II. RF KMF Apáczai Csere János Könyvtára*

A kiadásért felelnek:

Orosz Ildikó (elnök, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola)

Csernicskó István (rektor, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola)

Dobos Sándor (részlegvezető, Kiadói Részleg, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola)

A tanulmányok tartalmáért kizárólag a szerzők felelnek.

A kiadvány megjelenését támogatta az MTA Domus Kuratóriuma.

Kiadó: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (cím: 90 202 Beregszász, Kossuth tér 6.; e-mail: foiskola@kmf.uz.ua) és a „RIK-U” Kft. (cím: 88 000 Ungvár, Gagarin u. 36.; e-mail: print@rik.com.ua)

Nyomdai munkálatok: Kálvin Nyomda (cím: 90 202 Beregszász, Kossuth tér 4.; e-mail: kalvin.nyomda@gmail.com)

ISBN 978-617-7868-64-3

© A szerzők, 2021

© A szerkesztők, 2021

© II. RF KMF, Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont 2021

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
<i>Nemzetiségi kérdés és törvényhozás a 19. századi Magyarországon.....</i>	9
Deák Ágnes: NEMZETISÉGI TÖRVÉNYJAVASLAT-VÁLTOZATOK MAGYARORSZÁGON, 1861–1868.....	11
Gyáni Gábor: AZ 1868-AS NEMZETISÉGI TÖRVÉNY ÉS A MULTIETNIKUS ÁLLAM PROBLÉMÁJA.....	29
Lajtai L. László: A NEMZETISÉGI EGYENJOGÚSÁGRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNY VITÁJA A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSBEN ÉS A NEMZETKONCEPCIÓK ÖSSZECsapása	39
Molnár Ferenc: FEJEZETEK AZ ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁGI RUSZINOK NEOABSZOLUTIZMUS KORI TÖRTÉNETÉBŐL.....	63
Fedinec Csilla: RUSZIN ÖNMEGHATÁROZÁSI KÍSÉRLETEK AZ 1860-AS ÉVEKBEN	77
Molnár Ferenc: PANKOVICS ISTVÁN MUNKÁCSI PÜSPÖK ÉS A RUSZIN MOZGALOM	93
<i>Történelmi tanulmányok.....</i>	109
Dancs György: AZ ELSŐ KOLERAJÁRVÁNY ELLENI VÉDEKEZÉS SZEREPLŐI MAGYARORSZÁGON.....	111
Csatáry György: A BRASCSAJKÓ-LEVÉLTÁR IRATAI (1919–1952)	135
Szamborovszkyné Nagy Ibolya: A BEREKSZÁSZI REFORMÁTUS GYŰLEKEZET TEMPLOMÁNAK TÖRTÉNETE A KEZDETEKTŐL 1931-IG.....	183
Molnár D. Erzsébet: A SZOVJET MEGSZÁLLÁS KEZDETEI KÁRPÁTALJÁN 1944 OKTÓBERÉBEN.....	203
Váradi Natália: MINDENNAPOK ÉS HATÁR MENTI KAPCSOLATOK KÁRPÁTALJÁN A HRUSCSOV-ÉRÁBAN.....	215

<i>Kárpátalja. Közigazgatás, mobilitás, politika .....</i>	237
Molnár D. István: KÁRPÁTALJA LAKOSSÁGÁNAK TERÜLETI ELOSZLÁSA AZ ÚJONNAN KIALAKÍTOTT KÖZIGAZGATÁSI RENDSZER TÜKRÉBEN	239
Pallay Katalin: HAZATÉRNI VAGY OTTMARADNI? A KÁRPÁTALJAI MOBILIS HALLGATÓK LETELEPEDÉSÉRE HATÓ TÉNYEZŐK VIZSGÁLATA.....	255
Darcsi Karolina – Orosz Ildikó – Molnár D. István: A „KMKSZ” – UMP SZEREPLÉSE A 2020-AS UKRAJNAI HELYHATÓSÁGI VÁLASZTÁSOKON	275
Orosz Ildikó – Pataki Gábor – Molnár D. István: BEREKSZÁSZ ÉS TÉRSÉGÉNEK FEJLESZTÉSI TERVE	289
<i>Recenziók.....</i>	317
Molnár Ferenc: A RÁKÓCZI-KOR KÁRPÁTALJAI NÉZŐPONTBÓL. CSATÁRY GYÖRGY: A RÁKÓCZI-KOR EMLÉKHELYEI KÁRPÁTALJÁN.....	319
Csatáry György: RECENZÍÓ AZ „ÖRZENI KINCSES TEMETŐKET.” A BEREKSZÁSZI KÖZTEMETŐ EGYKORI RÓMAI KATOLIKUS SÍRKERTJE CÍMŰ KIADVÁNYRÓL	323
Csernicskó István: MIT MUTAT A MÉRLEG? OROSZ ILDIKÓ–PALLAY KATALIN: A KÁRPÁTALJAI OKTATÁS HELYZETE A 2019-ES KÜLSŐ FÜGGETLEN ÉRETTSÉGI EREDMÉNYEINEK TÜKRÉBEN	327
Szilágyi Lajos: RECENZÍÓ OROSZ ILDIKÓ–PALLAY KATALIN A KÁRPÁTALJAI OKTATÁS HELYZETE A 2019-ES KÜLSŐ FÜGGETLEN ÉRETTSÉGI EREDMÉNYEINEK TÜKRÉBEN C. MONOGRÁFIÁJÁRÓL.....	331
Császár István: RECENZÍÓ A MENEKÜLTEK, MIGRÁNSOK, ÚJ HAZÁT KERESŐK CÍMŰ KÖTETRŐL	335
Asztalos Annamária: RECENZÍÓ A VOLT EGYSZER EGY MONARCHIA. VÁROS ÉS VIDÉK C. KIADVÁNYRÓL.....	343

Ruszin önmeghatározási kísérletek az 1860-as években

A nyelvi, kulturális és felekezeti tekintetben is sokszínű Magyar Királyságban a 19. század első feléig a latin volt az oktatás és a hivatalok nyelve. Mintegy fél évszázados küzdelem után az 1844. évi II. tc. rendelte el a magyar nyelv teljes körű használatát, hat év türelmi időt szabva Horvátország számára. Ugyanakkor az országban használatos többi nyelvről nem esett szó. Nem utaltak semmilyen módon a nemzetiségekre az 1848-as törvények sem. Az országgyűlésben a nemzetiségi kérdés 1861-től válik kiemeltté, a szerb és a szlovák mozgolódás hatására, illetve azután, hogy az 1860. évi októberi diplomával az uralkodó egyértelművé tette, Magyarországon is szükséges a nemzetiségi egyenjogúság intézményesítése.¹ Az októberi diploma kísérő iratainak egyikében az uralkodó a magyarországi hivatalok nyelveként a magyart írta elő, de kinyilvánította azt is, hogy a községek a belső ügyeiket, az iskolákban az oktatás nyelvét maguk határozhatják meg, az állampolgárok a saját nyelvükön fordulhatnak az állami hivatalokhoz.²

A kisebbségek számára a magyar politikum területi önállóságot, területi (politikai) autonómiát nem, hanem csakis nyelvi-kulturális alapjogok biztosítását tartotta elképzelhetőnek „a magyar állam történelmi fogalmának megfelelő egységes és oszthatatlan magyar nemzet” keretében.³ Az országgyűlés nemzetiségi képviselői „az országban lakó minden népek” nevesített felsorolását, s azok „egyenjogú nemzetiségként” való meghatározását javasolták. Ezzel szemben az 1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában az „oszthatatlan, egységes magyar nemzetet” kodifikálta, a nemzetiségek számára a kollektív jogok helyett egyéni jogokra hagyatkozott.⁴

A törvénycikk címében a nemzetiségi egyenjogúság szerepel, azonban a jogszabály szinte kizárólag a nyelvhasználatról foglalkozik: megállapítja, hogy az egyetlen hivatalos nyelv a magyar, illetve szabályozza „az országban divatozó különféle nyelvek hivatalos használatát”, azaz az egyes

* Tudományos főmunkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont, Kisebbségkutató Intézet, Budapest

¹ Vö. Nagy Mariann: Közös haza vagy magyar ország? A soknemzetiségű ország realitásai és mítoszai. In: Párhuzamos nemzetépítés, konfliktusos együttélés. Birodalmak és nemzetállamok a közép-európai régióban (1848–1938). Szerk. Szarka László. Budapest 2017. 139–157.

² Deák Ágnes: Polgári átalakulás és neoabszolutizmus: 1849–1867. Budapest 2009. 77–78.

³ Vasas Géza: Magyar nemzetfelfogások a dualizmus korában. 1. rész. Magyar Szemle 10. (2001) 1–2. sz. 99–128.

⁴ Szarka László: Elmaradt nemzetiségi kiegyezés(ek). Magyar Tudomány 178. (2017) 1575.

nemzetiségeket elsősorban nyelvükkel definiálta, így tulajdonképpen nyelvtörvényről van szó.⁵ Evans is arra a következtetésre jutott, hogy a jogszabály a nemzetiségi kérdést kifejezetten a nyelv problémájára szűkítette, ugyanakkor arra is felhívta a figyelmet, hogy a bevezető, amely a sokféle nézetet próbálta összeegyeztetni, végeredményben egy „grammatikai dzsungel” lett, ami hozzájárult ahhoz, hogy később széles körben félreértették.⁶ Idézzük a szóban forgó törvényhelyet: „Minthogy Magyarország összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint is politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja; minthogy továbbá ezen egyenjogúság egyedül az országban divatozó többféle nyelvek hivatalos használatára nézve, és csak annyiban eshetik külön szabályok alá, a mennyiben ezt az ország egysége, a kormányzat és közigazgatás gyakorlati lehetősége s az igazság pontos kiszolgáltatása szükségessé teszik; a honpolgárok teljes egyenjogúsága minden egyéb viszonyokat illetőleg épségben maradván, a különféle nyelvek hivatalos használatára nézve következő szabályok fognak zsinórmértékül szolgálni [...]”⁷ Az egységesnek tekintet magyarországi politikai nemzeten belül többnyire a magyar nyelvi-kulturális elem kerekedett felül,⁸ köszönhetően a magyarosítás politikai gyakorlatának.

Az időszak magyar nemzetiségi politikájával, az egyes etnikumok törekvéseivel gazdag szakirodalom foglalkozik, szerényebb módon, de ide értve a ruszinokat is. Alább egy problémakatalógust kísérlünk meg felállítani a ruszin nemzetiségi mozgalomhoz köthetően megfogalmazott igényekről a kiegyezés körüli időszakban.

Hivatali nyelv

A nyelvhasználat jogi szabályozása az újkor óta van szokásban Európában. Ennek ellenére mind a mai napig nem létezik egységes definíciója

⁵ Lásd többek között: *Andrássy György*: Hány hivatalos nyelve volt Magyarországnak az 1868. évi XLIV. tc. szerint? *Jogtörténeti Szemle* 19. (2017) 3. sz. 4.; *Uő*: A magyar nyelv és a magyar nyelv-közösség jogi helyzete. In: *A magyar nyelv jelene és jövője*. Szerk. Tolcsvai Nagy Gábor. Budapest 2017. 69–70.; *Nagy Noémi*: A nemzetiségi törvény kétes öröksége: Adalékok a dualizmus kori magyar nyelvjoghoz. *Jogtörténeti Szemle* 19. (2017) 3. sz. 71.

⁶ *Robert J. W. Evans*: Nyelv és államépítés: a Habsburg Monarchia esete (Robert A. Kann- emlékezés). *Aetas* 21. (2006) 4. sz. 195.

⁷ 1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86800044.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D28>. (Letöltve: 2020. okt. 11.)

⁸ *Robert Evans*: Közép-Európa nyelvi és kulturális diverzitása: valóság és konstrukció. In: *Párhuzamos nemzetépítés, konfliktusos együttélés. Birodalmak és nemzetállamok a közép-európai régióban (1848–1938)*. Szerk. Szarka László. Budapest 2017. 32.

a nemzeti, a hivatalos vagy az államnyelv kifejezéseknek, az egyes államok jogszabályai határozzák meg azok tartalmát. Hagyományosan Richelieu francia bíborost tartják az első politikusnak, aki tudatos nyelvpolitikát folytatott, mégpedig az állam és a nemzet létét tudatosan összekötötte az egységes nemzeti nyelvvel.⁹

A Habsburg Birodalomban a nyelvkérdés a 18. század végétől kezdett átpolitizálódni, korábban a nyelvi sokféleség nem jelentett politikai nehézséget. A dinasztia tagjai számos nyelvet tanultak és beszéltek, Szent István intelme, hogy az egy *nyelvű* és egy szokású *ország* gyenge és esendő, toposz, amit az osztrákok is ismertek.¹⁰ Egy élő nyelvnek a többi fölé kerekedése a 18. században zajlott le. A különböző német nyelvi normák vetélkedése során kiemelkedett a „helyes” német nyelv, amelyre az uralkodók közül először II. Józsefet tanították. Ez a „helyes” nyelv azonban nem volt teljesen azonos a „német nemzeti nyelvvel”. II. József a németet 1784-ben tette hivatalossá, hangsúlyozva, hogy nem saját kényelme érdekében, minthogy latinul is elég jól kifejezi magát. A magyart viszont fejletlennek tartotta, s úgy vélte, csak egy kisebbség beszéli.¹¹ A magyar nemesi nemzet válaszul megkezdte fél évszázados, sikerrel záródó küzdelmét a magyar nyelv hivatalossá tételéért. Ugyanakkor, ahogy Szekfű Gyula fogalmazott, a felvilágosodás eszméitől áthatott nyelvművelőknek is rá kellett ébredniük, hogy a nyelv és állam határai még nem esnek egybe.¹² Szekfű példaként hozta fel Zólyom vármegyét, amely a magyar nyelv fejlesztésére vonatkozó felhívásra válaszolva panaszkodott, hogy nemzetiségek hátráltatják „az ország nagyobb részének hazafiúi kívánságát”.¹³

A hivatali nyelvhasználat az 1848–49 utáni időszakban is az egyik legvitatottabb kérdés a magyarországi kormányzati rendszert illetően. A kezdeti időszakban törekedtek arra, hogy a helyi hivatalok alkalmazzák a helyi lakosság anyanyelvét is. Azonban az utasítás és a szándék ehhez nem mindig volt elegendő: a hivatalnok sokszor saját beszélt nyelvét tartotta elsődlegesnek; bizonyos nyelvek esetében nem létezett egységes nyelvi norma („hivatali nyelv”) – ilyen volt a ruszin mellett ekkor még a szlovák és a román is. Ezzel együtt problémát jelentett az analfabetizmus a lakosság

⁹ Szalayné Sándor Erzsébet: A nyelvhasználat jogi szabályozhatósága. Magyar Tudomány 170. (2009) 1343.

¹⁰ Evans, R. J. W.: Nyelv és államépítés i. m. 183.

¹¹ Uo. 185–187.

¹² Szekfű Gyula: Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez 1790–1848. Budapest 1926. 23.

¹³ Uo. 34.

körében, de a cirill betűk használata is. A hivatalok nyelve 1850-től kezdve – a magyar helyett – ismét a német lett.¹⁴ Ez volt az utolsó próbálkozás, amikor egy nyelven próbálták meg kormányozni a birodalmat. Azonban rövidesen megmutatkozott a rendszer kivételesen konfrontatív jellege.¹⁵

Az 1860. október 20-i diploma újrarendezte az állami hivatalok nyelvhasználatát, visszaállítva a magyar hivatali nyelvet. Az uralkodó utasította Forgách Antal magyar kancellárt a nem magyar anyanyelvű állampolgárok nyelvhasználatára vonatkozó törvény kidolgozására, a kancellár azonban úgy vélte, hogy ahol nincs panasz, nem kell intézkedni, nincs szükség egy-egy szabályozásra.¹⁶ A mainstream megközelítésen az 1868-as törvény sem változtatott. Bánffy Dezső miniszterelnök így foglalta össze a kérdést: „Ha az országban, mint az a törvény értelmében mindenkinek kötelessége, mindenki fog tudni magyarul, nem lesz szükséges, méltányossági tekintetből sem, a szóban forgó törvény nyelvhasználatra vonatkozó, a nemzetiségeknek biztosított kedvezményeikről beszélni [...]”.¹⁷

Ettől az Osztrák Császárság gyakorlata tért el. Az 1867-es decemberi alkotmány, többek között, hivatali nyelvvé tette a ruszint – a lengyellel együtt – Galíciában, és – a románnal együtt – Bukovinában. A szabályozás jogilag rögzítette a létező többnyelvű közigazgatási gyakorlatot. Igazi újdonsága a jogérvényesítési garancia beépítése volt: nemzetiségi-nyelvi jogsérelem esetén bírósághoz lehetett fordulni. Az 1861-es pátenssel a birodalmi tanácsban a képviselők saját anyanyelvükön szólalhattak fel, bár 1917-ig¹⁸ a jegyzőkönyvekbe csak a német nyelvű felszólalások kerültek be. 1866-tól Galíciában az országos törvényeket németül, ruszinul és lengyelül is kiadták.¹⁹

Az Osztrák Császárság történelmileg kialakult tartományokra tagolódott. Ezek közül a legnagyobb önállóságot a legnagyobb és legnépesebb, döntően lengyel és ruszin-ukrán lakossággal bíró Galícia érte el, amely 1867-től gyakorlatilag autonóm tartományként működött. A századforduló után Galícia lakossága meghaladta a nyolcmillió, a központ, Lemberg lakossága pedig a kétszázezer főt. Az császársághoz tartozó Galíciában és Bukovinában a 19. század elején a ruszofil és ukranofil irányzat vetélkedett egymással. Az 1800-as évek derekától Bécs az egymással vetélkedő

¹⁴ Deák Á.: Polgári átalakulás és neoabszolutizmus i. m. 37.

¹⁵ Evans, R. J. W.: Nyelv és államépítés i. m. 192.

¹⁶ Uo. 86–87.

¹⁷ Bánffy Dezső: Magyar nemzetiségi politika. Budapest 1903. 33.

¹⁸ Evans, R. J. W.: Nyelv és államépítés i. m. 194.

¹⁹ Nagy Noémi: A hatalom nyelve – a nyelv hatalma: Nyelvi jog és nyelvpolitika Európa történetében. Budapest 2019. 143–144.

nyelvi és nemzeti irányzatok közül egyértelműen az ukrán irányzatot támogatta az oroszsal szemben.

A később Kárpátaljának elnevezett régió lényegesen kisebb terület, lényegesebb kevesebb lakossággal, csupa falu és néhány kisváros. A leggyengébb érdekérvényesítést a ruszinok részéről lehetett tapasztalni, noha a modern historiográfia a 19. század második felét a ruszin „ébredés”, a „nemzeti újjászületés”, a „nemzetépítés” időszakának nevezi. A „nép” a helyi regionális dialektust beszélte, az értelmiség azonban három nyelvű volt: az orosz, az ukrán és a ruszin öntudat küzdött egymással. Az a bizonyos helyi nyelv sem volt egységes, az egyes nyelvjárásai között viszonylag jelentős különbségek vannak, s így egyetlen nyelvjárás kiválasztása révén nem lehetett megoldani a sztenderd változat hiányának problémáját. Bár a korszakban Európa és a Monarchia számos szláv népe dolgozott saját sztenderd nyelvváltozata kodifikálásán, a magyarországi ruszinokra ezek a példák sem gyakoroltak meghatározó hatást.²⁰

A dualizmus korában többször felmerült, hogy a cirill írás helyett a ruszin nyelvet latin betűssé tegyék.²¹ Ezek a próbálkozások nem vezettek eredményre, s a korszakon túl a cirill betűs írást, szlovákiai elszigetelt próbálkozásoktól eltekintve, többet nem kérdőjelezték meg.²² Hiába lelkesedett az elismert szlavista Bonkáló Sándor 1915-ben, hogy megjelent egy újfajta tankönyv, amelyet személyesen bírált el és a minisztérium is jóváhagyott, miután Novák István eperjesi görögkatolikus püspök elrendelte, hogy egyházmegyéjében a rutén anyanyelvi oktatás „kizárólag a latin ábécé és a magyar fonetika alapján készült” tankönyvekből történjen, a latinosítás gondolata az elszigetelt kísérletek sorát gyarapította csupán.²³

Parlamenti képviselő

1848 és 1867 között Magyarországon három, a dualizmus korában pedig tizenhárom általános országgyűlési választást tartottak. A választási rendszert az 1848. évi V. törvénycikk „az országgyűlési követeknek népképviselő

²⁰ Vö. *Csernicskó István – Fedinec Csilla*: A mai Kárpátalja területének történeti-nyelvi viszonyai a 19–20. század fordulóján, kitekintéssel a mára. In: „Indivisibiliter ac Inseparabiliter” – „Feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul”. Szerk. Szakál Imre. Beregszász–Ungvár 2018. 141–182.

²¹ *Csernicskó István*: Államok, nyelvek, államnyelvek: nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010). Budapest 2013. 102–103.

²² *Sven Gustavsson*: Sociolinguistic Typology of Slavic Minority Languages. *Slovo: Journal of Slavic Languages and Literatures* (1998) Nr. 46. 75–98.

²³ *Bonkáló Sándor*: Ruténeink írásreformja. *Magyar Figyelő* 6. (1916) 333.

alapján választásáról” – és a 1848. évi erdélyi II. törvénycikk a legközelebbi közös hongyülésre küldendő követek népképviselőt alapján választásáról –, az 1874. évi XXXIII. törvénycikk „az 1848:V. törvénycikk és az erdélyi II. törvénycikk módosításáról és kiegészítéséről”, valamint az 1913. évi XIV. törvénycikk „az országgyűlési képviselők választásáról” határozta meg. Az 1848-as jogszabály az azt megelőző követküldési jog helyett territoriális alapú választási rendszert vezetett be, a közvetlen képviselő-választásra a választókerület központjában került sor. A választásokat nem egy napon, hanem lépcsőzetesen tartották. A kiegyezés utáni választások sajátossága a pártok részvétele. A pártok a kiegyezéshez való viszonyuk alapján szerveződtek, s e kérdés körül folytatták a legélesebb vitákat. Egészen 1919-ig a magyarországi lakosok kevesebb mint 10%-a rendelkezett választójoggal.

A választások célja a képviselőház testületének kialakítása volt. Az 1848-as jogszabály előírása szerint választókerületeket alakítottak, mégpedig úgy, hogy az országnak „követküldés végett választó kerületekre felosztása, a megyék, kerületek és szabad kir. városok törvényhatósági területére és önállóságára nézve semmi változtatást” ne okozzon (4.§), azaz a fenti közigazgatási egységek határait a választókerületek nem lépték át. A képviselőház, Erdély nélkül, 377 követből állt, ebből Máramaros²⁴ megye 6, Ung²⁵ és Bereg²⁶ megyék 4–4, Ugocsa²⁷ megye 2 képviselőt választhatott. A kiegyezés után a választókerületeket módosította az 1868. évi XLIII. törvénycikk „Magyarország és Erdély egyesítésének részletes szabályozásáról”, ezek a változások azonban az Északkeleti-Felvidéket nem érintették. Az új választójogi törvény előkészítése során felmerült a „nemzeti kérdés” is, azonban az 1874. évi XXXIII. törvénycikk a választókerületeket gyakorlatilag érintetlenül hagyta, két kivétellel (Budapest és a Határőrvidék), a későbbi változtatások is csak a közigazgatási változásokra reagáltak. Az Északkeleti-Felvidéket az 1881. évi LXIII. „néhány törvényhatóságok határának egyes községek és puszták átcsatolása által való kiigazításáról, s az ezzel kapcsolatos intézkedésekről” szóló törvénycikk érintette, amikor egy-egy települést Ung megyétől Zemplén megyéhez, Bereg megyétől pedig Ung megyéhez csatoltak. A következő választójogi törvény, az 1913. évi XIV. törvénycikk választókerületek szabályozá-

²⁴ Sugatagi, visói, ökörmezői, máramarosszigeti, huszti, técsői kerületek.

²⁵ Nagykaposi, ungvári, nagybereznai, szobránci kerületek.

²⁶ Felvidéki, kaszonyi, munkácsi, beregszászi kerületek.

²⁷ Nagyszőlősi, halmi kerületek.

sára új jogszabály megalkotását írta elő, melynek elfogadására azonban már nem került sor.²⁸ A jogszabály így fogalmaz: „20.§ Az országgyűlési képviselők választása választókerületenként történik. Minden választókerület egy képviselőt választ. 21.§ A választókerületek és székhelyük megállapításáról külön törvény rendelkezik.” A törvény indoklása leszögezi: „Határozottan tévedésnek tartom, ha nem magyar anyanyelvű polgártársainkat ellenfelekként állítják szembe a magyarsággal. Ellentmond ennek az élet, a tapasztalat. Sok választókerület van ma is, ahol a képviselőválasztók között alig akad néhány magyar anyanyelvű, mégis minden nemzetiségi ellenzés nélkül a magyar nemzeti politika határozott hívei nyernek mandátumot. De viszont magam kívánom hangsúlyozni, hogy minden oly választójogi reform, amely a magyar elem háttérbe szorítását vonná maga után, megbocsáthatatlan politikai tévedés volna.”²⁹

A választókerületek határaitól a vármegyei közgyűlés döntött. Érdekes esetet dolgoz fel Ruszoly József 1861-ből. Bereg megyei választókerületek határait a vármegyei közgyűlés úgy határozta meg, hogy azok központjai a Tiszaháton, a magyar lakossággal bíró mezővárosokban legyenek, keresztezve az etnikai határokat.³⁰ A korabeli tudósítások szerint Bereg megye felvidéki kerületében, melynek központja Nagyberég volt, a magyarok és a „magyar-oroszok” [értsd: *ruszinok* – F. Cs.] együttes erővel választották meg képviselőnek Buday Lőrincet. A választás után „magyar-oroszok” egy csoportja panasszal élt az országgyűlés irányába, amiért magyar képviselőt választottak egy többségében nemzetiségek által lakott körzetben. A vizsgálat során a panaszt a képviselőház illetékes osztálya elutasította. Az indoklás szerint nincs bizonyíték arra, hogy a végeredmény ne egyezne a tényleges választói akarattal, illetve el kell kerülni a látszatát is annak, hogy a képviselőválasztásnak bármilyen körülmény nemzetiségi pártharc színezetet adjon.³¹

Az 1861. április 30-i képviselőházi ülésnapon lezajlott vita során Demjén István (Bereg vármegye kaszonyi kerülete) úgy vélte: „[...] a panaszlók olyan színben állítják a dolgot elő, hogy világosságba tűnjék annak valószínűsége, mintha Bereghmegyének sok ezerre menő ruthén ajkú

²⁸ Szabó Pál Csaba: Országgyűlési választókerületek a dualizmus kori Magyarországon. *Acta Universitatis Szegediensis: acta historica* 114. (2002) 59–82.

²⁹ 1913. évi XIV. törvénycikk indoklása az országgyűlési képviselők választásáról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=91300014.TVI&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D46>. (letöltés ideje: 2020. november 10.)

³⁰ Ruszoly József: Mészáros Károly és a rutén nemzetiségi törekvések 1861-ben. In: Hajdúsági Múzeum Évkönyve 5. Szerk. Nyakas Miklós. Hajdúböszörmény 1983. 131.

³¹ Vö. Uo. 131–133.

lakosainál általános lett volna azon óhajítás, hogy egyik kerületéből orosz képviselő választassék, és mintha ezen általános óhajtástól ők ármánynyal, ijesztgetéssel és erőszakoskodással üttettek volna el. Azonban, – a nemzetiségi súrlódást illetőleg, mi kik az ottani körülményekkel közelebbről ismerősek vagyunk, jól tudjuk, hogy Bereghmegyében – Istennek hála! – nemzetiségi súrlódás ekkoráig nincsen.”³² Tisza László (Bihar vármegye tenkei kerülete) szükségesnek tartotta megjegyezni, hogy „itt nem a ruthén nemzetiség lépett föl más nemzetiség ellen; hanem a nyers tömeg lépett szembe vezetőivel, az intelligenciával”.³³ Ugyanakkor Seregély Sándor (Máramaros vármegye ökörmezői kerülete) megpendítette a választókerületi határok problémáját: „véleményem szerint a bűn, a baj oka onnan ered, hogy tek. Bereghvármegye a választó kerületeket nem kellő méltányossággal rendezte és alakította.” Az ilyen és ehhez hasonló okok, „melyek egyes nemzetiségekben felköltik a külön territórium, a külön autonómia eléggé nem kárhoztatható vágyait”.³⁴

Bánó József (Sáros vármegye héthársi kerülete) a panasszal kapcsolatban „köztetszés” közepette jegyezte meg az 1861. április 30-i ülésnapon: „Ami azon nemzetiségi súrlódásokat illeti, melyek a kérvényben is felhozatnak, a szláv és ruthén mozgalomra nézve, – a melyről mindeddig csak névleg, de fájdalom, már itt tettleg is hallottam, – kénytelen vagyok kinyilatkoztatni, hogy mi, a felsőbb megyék képviselői, kik szintén részint ruthén, részint szláv ajkúakat képviselünk, ezen egy esetet kivéve mindeddig semmi ilyen mozgalomról nem tudunk; és miután a hírlapokban szláv és ruthén programokról olvastam, egyenesen ki kell itt nyilatkoztatnom, miszerint senki más e hazában nincs följogosítva programmal előállani, mint egyedül a szláv és ruthének azon képviselői, kik ezen teremben vannak.”³⁵

A fenti megszólalás előrevetített egy újabb problémát. Ki képviselheti a nemzetiségeket? Az idézett képviselőházi vita alapján a megválasztott képviselők, akiknek nem szükséges az adott nemzetiséghez tartozniuk. Pedig az igény erre is megvolt. Ruzsoly József és Mayer Mária is utal a máramarosi rutének által 1861-ben megfogalmazott programra, mely szerint az 1848. évi népképviselési törvényt úgy kellene kipótolni, hogy „a választókerületek nemzetiségek szerint legyenek szerkesztve”,

³² Az 1861-ik év április 2-án Pesten egybegyűlt országgyűlés képviselőházának naplója I–II. Szerk. Hajnik Károly. Pest 1861. (a továbbiakban: Képviselőházi napló) I. 70.

³³ Uo. 78.

³⁴ Uo. 70.

³⁵ Uo. 71.

és hogy „a rutén választók legalább fele számához képest rutén képviselők legyenek választva”.³⁶

1865-ben Bereg vármegyében hivatalosan is napirendre tűzték, hogy a választókerületek tekintetében legalább annyi változás történjen, hogy a székhelyeket megváltoztassák. Rutén papok és községi bírák, valamint több rutén község is kérelmezte ezt, azonban a Buday Sándor főispáni helytartó elnökletével tartott október 5-i bizottmányi ülés ezt elutasította. Az indoklás szerint: „A többség azért is választókerületek és főhelyek megalkítását az akkor [1848-ban] feloszlott és többé össze nem hívhatott közgyűlés jogai közé számítaná, az a teendőjét e tekintetben bevégezvén, azt megváltoztatni a bizottmánynak mint arra nem hivatottnak joga nincs.”³⁷

Területi autonómia

Dobránszky Adolf az egyik legismertebb ruszin politikusa az időszaknak. A Dobránszkyval kapcsolatos szakirodalomból két kérdést emelünk ki. Az egyik, hogy az 1850–60-as években több lista is kerengett a magyar fővárosban a besúgókról. Egy 1867-ből származó listán az ő neve is szerepelt. A későbbi kutatások bizonyították, hogy a ruszin mozgalom ismert személyisége az 1850-es években a kassai rendőrigazgató fizetés nélküli levelezője volt.³⁸ A másik, hogy 1861-ben, amikor Buday Lőrinc ügyét tárgyalta a képviselőház, panaszosok kifogással éltek Dobránszky mandátuma ellen is, s neki nem sikerült megtartania azt. A Buday-ügyhöz hasonlóan április 30-án lefolytatott vita során felszólaló képviselők azt hangsúlyozták, hogy „Dobránszky úr bejött 1848-ban az oroszokkal, és azok mellett mint biztos működött”, „tudjuk hogy a muszkákat nyakunkra hozta”, „látjuk a választás alkalmávali tendenciáját is, hogy t. i. a ruthéneket a magyarok ellen föllazítani akarta”.³⁹ Tulajdonképpen ennek volt köszönhető, hogy az 1861-ben megnyert mandátumát elvesztette, az igazoló bizottság nem ismerte el a megválasztását. A magyar szabadságharcot leverő cári hadsereg támogatása nemcsak Dobránszkyra igaz, hanem a ruszin nemzeti ébredés másik emblemikus alakjára, a ruszin himnusz szerzőjére, Alekszandr Duchnovicsra is,

³⁶ *Ruszoly J.*: Mészáros Károly i. m. 136.; *Mayer Mária*: Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910. Budapest 1977. 28–29.

³⁷ Idézi: *Ruszoly J.*: Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon 1861–1868. Budapest 1999. 255.

³⁸ *Deák Á.*: Besúgólisták a neoabszolutizmus korából. *Aetas* 21. (2006) 4. sz. 37.

³⁹ Képviselőházi napló. 1861. I. 76. Lásd még: *Serhy Yekelchuk*: Ukraine: birth of a modern nation. New York 2007. 48.

aki önéletrajzában úgy fogalmazott: „Egy dolog valóban örömet nyújtott nekem az életben, és ez 1849-ben történt, amikor először láttam a dicsőséges orosz hadsereget. Nem tudom leírni az öröm érzetét, amikor az első kozákokat Eperjes utcáin láttam. Táncoltam és sírtam örömben [...]”⁴⁰ Magocsi hangsúlyozza, hogy mindketten eperjesiek voltak, nem a későbbi Kárpátalján volt a bázisuk.⁴¹

Az 1861-ben elmaradt képviselői beszédet Dobránszky több nyelven is kiadta. A megfogalmazott követelések összefoglalását több helyen is megtaláljuk, Mayer például így idézi: „1. Azokon a vidékeken, ahol az orosz nép lakik, akár egyedül, akár a szlovákokkal vegyesen, orosz vagy szlovák-orosz fővárosok létesíttessenek, s ott minden ügyet oroszul intézzenek. 2. Ezekben a fővárosokban az alispán, a szolgabíró és a tisztviselői kar az orosz-szlovák nép soraiból kerüljön ki s független legyen a magyar uraktól. Az orosz avagy orosz-szlovák fővárosok saját distriktust alakítsanak, s abban orosz bíróság legyen, valamint orosz felsőfokú tanintézetek (jogi akadémia, gimnázium). Az orosz nép előtt nyitassék meg a művelődés útja. 3. A magyar-orosz nép minden évben tarthasson nemzetgyűlést, ahol a nép dolgait megvitathatják s egyházi és világi képviselőiket megválaszthatják. Célul tűzi ki orosz metropólia és egy máramarosi orosz püspökség létrehozását. 4. Az orosz népnek legyenek képviselői a császári udvarban, a Curianál, a Helytartótanácsnál, a királyi kamaránál. Budán nemcsak a hadsereg, de a civil lakosság részére is legyen orosz templom. 5. Az orosz népnek legyen szabad az egész világhoz segítségért fordulni, s az adott királyságból szabadon áttelepülni, amennyiben ezen a földön ismét a magyar urak uralmára kerülne a sor, amitől Isten mentsen meg bennünket.”⁴²

Bár, ahogy fent említettük, Forgách kancellár a nemzetiségek nyelvhasználatára vonatkozó törvény kidolgozását nem vitte végig, azonban létrehozott a kérdésben egy bizottságot, amelynek Dobránszky is tagja volt.⁴³ Dobránszky számos akciót kezdeményezett, hogy támogatókat nyerjen autonómia-tervéhez, azonban lényegében egyedül maradt.⁴⁴ Berzeviczy Albert,

⁴⁰ Олександр Духнович: Твори в 4-х томах. Т. 2. Пряшів 1967. 106–107.; Paul Robert Magocsi: The Ruthenian Decision to Unite with Czechoslovakia. Slavic Review 34. (1975) Nr. 2. 362.

⁴¹ Paul Robert Magocsi: The Fourth Rus’: A New Reality in a New Europe. Journal of Ukrainian Studies 35–36. (2010–2011) 169.

⁴² Idézi: Mayer Mária: A ruszinok (kárpátukránok) és az 1865. évi képviselőválasztás. Századok 108. (1974) 1146–1147.

⁴³ Csernus-Lukács Szilveszter: Felírási javaslat a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában, 1862. Századok 151. (2017) 189–200.

⁴⁴ Deák Á.: Vizsgálat egy megyei királyi biztos ellen hivatali visszaélés ügyében. Századok 152. (2018) 174–175.

a Magyar Tudományos Akadémia elnöke Horthy korabeli történeti összefoglaló munkájában úgy fogalmazott, hogy a lojális ruszinsággal szemben ő volt az a politikus, „kinek képviselői mandátumát féktelen nemzetiségi izgatása miatt meg kellett semmisíteni, egyszerre mint a budai helytartóság egyik tanácsosa kezdett szerepelni s ezt a hivatalos állását arra használta föl, hogy hírlapilag közzétett körlevélben buzdítsa a felvidéki ruténséget a maga nemzeti különállásának érvényesítésére”.⁴⁵ A megfogalmazás igen pontos abból a szempontból, hogy a magyar politikai elit még a századforduló táján sem volt hajlandó a ruténeket elismerni különálló nemzetiségnek.⁴⁶

Dobránszky ugyanezzel a programmal elindult az 1865-ös választáson is, ugyancsak Sáros vármegyében. A makovikai körzetben megnyert mandátuma ellen ismét kifogást emeltek. A tiltakozók felhozták ellene a fenti dokumentumot is, mint hazafiatlant. Az igazoló bizottság azonban úgy vélte, hogy ezúttal a felhozott vádak nem súlyosak, mandátumát megtarthatta,⁴⁷ így ő is tagja volt a nemzetiségi törvényt megszavazó országgyűlésnek, részt vett annak vitájában, illetve egyik aláírója volt a román képviselők által benyújtott javaslatnak. 1868-ban az országgyűlés nemzetiségi képviselői saját javaslatot terjesztettek elő a nemzetiségi törvény vitájában, amely területi autonómiára vonatkozó igényt, nyelvi és oktatási elvárásokat fogalmazott meg. A javaslatot tizenhat román, hét szerb, és Dobránszky személyében egy „orosz” képviselő írta alá.⁴⁸

Az általános vitában több mint ötvenen felszólaltak, számosan viszont elálltak a felszólalás lehetőségétől, engedve a „magyar párti” zöm nyomásának, amelyik úgy vélte, hogy „az egész vitatkozásnak remélt sikerre nincs”.⁴⁹ Dobránszky – „az országgyűlés legnépszerűtlenebb képviselője”, akinek „még nem felejtették el az osztrák részről a cári intervenciós csapatok mellé történt kirendelését”⁵⁰ – hosszú beszédében hangsúlyozta, hogy a magyar mellett a nemzetiségek is „politikai nemzeteket” alkotnak, és hogy a nemzetiségi törvény szövege tulajdonképpen a nyelvhasználatra szorítkozik: „Eltekintve ugyanis a részletektől, melyek a részletes

⁴⁵ *Berzeviczy Albert*: Az abszolutizmus kora Magyarországon 1849–1865 I–IV. Budapest 1933. III. 409.

⁴⁶ *Deák Á.*: Vizsgálat egy megyei királyi biztos ellen i. m. 175. 9. jegyzet.

⁴⁷ *Mayer M.*: A ruszinok (kárpatukránok) i. m. 1149.

⁴⁸ Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában I–VII. 1867–1892. Összegyűjtötte és jegyzetekkel ellátta Kemény G. Gábor. Budapest 1952. I. 5–9.

⁴⁹ *Schlett István*: A nemzetiségi törvényjavaslat országgyűlési vitája 1868-ban. Magyar Szemle 11. (2002) 1–2. sz. 60.

⁵⁰ *Mayer M.*: Kárpatukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910. *Ism.: Kemény G. Gábor*. Századok 115 (1981) 1341.

tárgyalás alkalmával módosíthatók, a többségi javaslat nem abban tér el a kisebbségi javaslattól, hogy a törvényhatósági területek kikerekítését, a nyelvek bizonyos területhez kötött uralmát, és a hivatalok, méltóságok, a nemzetek közötti aránylagos megosztását el nem fogadván, az egyéni szabadság alapján kívánja megoldani a nemzetiségi kérdést, hanem abban tér el elvileg a kisebbségi javaslattól, miként hallgatással mellőzve az ország nemzetének tényleges és törvényes létét, az egyéni szabadságnak a nyelv használata körüli lényeges korlátozására szorítkozik, s ez által alapját veti meg azon a legújabb időben mindinkább elharapózó törekvésnek, mely egyenesen tagadásba vévén a nem-magyar nemzetek létét, egyedül a magyar nemzetet ismeri el nem csak, hanem azt mint állítólagos politikai nemzetet igyekszik az ország népének, tehát az állam politikai tényezőjének, helyébe állítani. Én ezen eljárást a tisztelt ház és a törvényhozás eddigi eljárásával ellenkezőnek, az államra nézve nem csak veszélyesnek, egyébiránt méltatlannak, a pozitív joggal, sőt magával ezredéves alkotmányunkkal is megférhetlennak tartom.”⁵¹

A beszéd további részében történelmi eszmefuttatás keretében magyarázza el, hogy „a hazánkban tömegesen együtt élő” hat nemzet (magyar, román, szerb, szlovák, ruszin, német) „résztint már a magyarok bejövetele előtt képeztek a mai Magyarország területén önálló államokat, résztint később telepedtek le itt bizonyos feltételek alatt, résztint a magyar nemzettel közösen szerezték, mindnyájan pedig közösen védték közel egy évezreden át verőkkel, vagyonukkal közös hazánkat; kiderül, hogy e nemzetek mint egyenjogú jogi személyek eredetileg külön nemzeti önkormányzattal, sőt külön területekkel bírtak, s általában nemzetiségökre nézve oly intézmények, illetőleg szabadalmi okmányok által lettek biztosítva, melyek a szerződések jellegével bírván, egyoldalulag vagy a majorizálás útján meg nem másíthatók, még kevésbé megszüntethetők; és hogy ezen állapot nem csak nem elleneztetett pozitív hazai törvényeink által, hanem alkotmányunk [a Hármaskönyv] egyik irányelvéből kifolyónak tekintetett”.⁵² Mivel a többségi javaslat mindezeket nem veszi figyelembe, „azért a nem-magyar nemzetek szellemi halálát foglalja magában”.⁵³ A legnagyobb veszélye a központi javaslatban foglaltaknak, hogy a közös haza iránti szeretetet apasztja. Dobránszky így summáz: „A mi pedig a

⁵¹ Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója I–XI. Szerk. Greguss Ágost. Pest 1868. XI. 45.

⁵² Uo. 50.

⁵³ Uo.

nem-magyar nemzetek jövőendő megmagyarosodását illeti, ennek kivihe-tőségét én azon töredékekre nézve, melyek elszórva a magyar nemzet által tömegesen lakott vidékeken találtnak, nem tagadom, kivált ha a magyar nemzet, mint azt mi kívánjuk, a többi nemzetnek nem elnyomója, hanem vezéreként szerepelne, s így a béke, az egyetértés áldásait élvezhetnők; a nem-magyar nemzetek milliónyi és milliónyi tömegeinek megmagyarosít-hatását azonban, tekintettel nem csak azon lényeges körülményre, misze-rint e nemzetek teszik az állam lakosságának többségét, hanem tekintettel geographiai helyzetünkre is, teljes lehetlennnek tartom [...]”.⁵⁴

Összegzés

A nemzetiségek legfőbb kifogása az 1868-as törvény ellen az volt, hogy túlságosan keveset nyújtott az elképzeléseikhez képest, bevezetése után azonban a legfőbb törekvéssé annak betartatásán való örködés vált, miután az idő múlásával a politika egyre kevésbé volt rá tekintettel. A fentiekből kitűnik, hogy bár a ruszin nemzeti ébredést hagyományosan a szakiroda-lom későiként és kevésbé fajsúlyosként tartja számon, a tényt magát nem vitatva, érdemes a kérdést szélesebb kitekintéssel szemlélni. A megkésett-ség és kisebb láthatóság összefüggésben volt azzal, hogy a többi érintett nemzetiségnél jóval szerényebb létszámú közösségről volt szó, jóval szű-kebb értelmiséggel. A korabeli képviselőházi naplókból kiderül, hogy a ru-szinokkal (ruténnel/oroszokkal) kapcsolatban vallásról és nyelvről, nem pedig etnikumról beszélnek a megszólalók. A nemzetiségi hovatartozás politikai realizálása könnyen kiváltotta a pánszláv izgatás vádját.

Ha számba vesszük a ruszin közösségben megfogalmazódó követ-eleéseket az időszakban, akkor a következő problémaköröket azonosíthat-juk: nyelvhasználat (a hivatalokban, az oktatásban), parlamenti képviselet (bárki, vagy a nemzetiség képviselője jogosult-e az adott nemzetiség kép-viseletére), és a parlamentbe jutás feltételeinek biztosítása (nemzetiségi választási körzet kialakítása, illetve a körzeten belül a nemzetiségek képvi-selői számára a szavazati joggal való élés reális lehetőségének biztosítása), valamint a területi autonómia gondolata is felmerül. Ebben a tekintetben semmivel sem maradtak el a jóval számosabb, és előtérben levő románoktól, szlovákoktól, szerbektől és horvátoktól. A korszak végén Ruszka Krajnát létrehozó 1918. évi X. néptörvény a jogalkotó szándéka szerint az

⁵⁴ Uo. 53.

ott élő ruszinokat bizonyos területeken „teljes önrendelkezési jog” illetve volna meg. Valójában azonban ez nem jelentett „teljes” önrendelkezési jogot – még olyan körülmények között sem ment tovább a törvényalkotó, hogy a törvénynek szinte csak elméleti jelentősége volt –, hanem autonóm jogokat bizonyos kérdésekben.⁵⁵

Forrás- és irodalomjegyzék

Törvények

1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86800044.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D28>. (Letöltve: 2020. október 11.)

1913. évi XIV. törvénycikk indokolása az országgyűlési képviselők választásáról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=91300014.TVI&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D46>. (Letöltve: 2020. november 10.)

Országgyűlési naplók, irományok

Az 1861-ik év april 2-án Pesten egybegyűlt országgyűlés képviselőházának naplója I–II. Szerk. Hajnik Károly. Pest 1861.

Az 1865-dik évi deczember 10-dikére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója I–XI. Szerk. Greguss Ágost. Pest 1866–1868.

Szakirodalom

Andrássy György: A magyar nyelv és a magyar nyelvközösség jogi helyzete. In: A magyar nyelv jelene és jövője. Szerk. Tolcsvai Nagy Gábor. Budapest 2017. 64–90.

Andrássy György: Hány hivatalos nyelve volt Magyarországnak az 1868. évi XLIV. tc. szerint? Jogtörténeti Szemle 19. (2017) 3. sz. 4–12.

Bánffy Dezső: Magyar nemzetiségi politika. Budapest 1903.

Berzeviczy Albert: Az absolutismus kora Magyarországon 1849–1865 I–IV. Budapest 1933.

Bonkáló Sándor: Ruténeink írásreformja. Magyar Figyelő 6. (1916) 333–346.

Csernicskó István: Államok, nyelvek, államnyelvek: nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010). Budapest 2013.

Csernicskó István – Fedinec Csilla: A mai Kárpátalja területének történeti-nyelvi viszonyai a 19–20. század fordulóján, kitekintéssel a mára. In: „Indivisibiliter ac Inseparabiliter” – „Feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul”. Szerk. Szakál Imre. Beregszász–Ungvár 2018. 141–182.

⁵⁵ *Tóth Norbert*: A kisebbségi területi autonómia elmélete és gyakorlata. Nemzetközi jogi és összehasonlító jogi analízis. Budapest 2014. 56. Vö. *Tóth Norbert*: A népek önrendelkezési joga. In: Internetes Jogtudományi Enciklopédia. <https://ijoten.hu/szocikk/a-nepek-onrendelkezesi-joga>. (letöltve: 2020. nov. 11.)

- Csernus-Lukács Szilveszter*: Felírási javaslat a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában, 1862. Századok 151. (2017) 189–200.
- Deák Ágnes*: Besúgólisták a neoabszolutizmus korából. Aetas 21. (2006) 4. sz. 21–44.
- Deák Ágnes*: Polgári átalakulás és neoabszolutizmus: 1849–1867. Budapest 2009.
- Deák Ágnes*: Vizsgálat egy megyei királyi biztos ellen hivatali visszaélés ügyében. Századok 152. (2018) 171–214.
- Evans, Robert J. W.*: Nyelv és államépítés: a Habsburg Monarchia esete (Robert A. Kann- emlékelőadás). Aetas 21. (2006) 4. sz. 181–202.
- Evans, Robert*: Közép-Európa nyelvi és kulturális diverzitása: valóság és konstrukció. In: Párhuzamos nemzetépítés, konfliktusos együttélés. Birodalmak és nemzetállamok a közép-európai régióban (1848–1938). Szerk. Szarka László. Budapest 2017. 19–36.
- Gustavsson, Sven*: Sociolinguistic Typology of Slavic Minority Languages. Slovo: Journal of Slavic Languages and Literatures (1998) Nr. 46. 75–98.
- Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában I–VII. 1867–1892. Összegyűjtötte és jegyzetekkel ellátta Kemény G. Gábor. Budapest 1952.
- Magocsi, Paul Robert*: The Ruthenian Decision to Unite with Czechoslovakia. Slavic Review 34. (1975) Nr. 2. 360–381.
- Magocsi, Paul Robert*: The Fourth Rus’: A New Reality in a New Europe. Journal of Ukrainian Studies 35–36. (2010–2011) 167–177.
- Mayer Mária*: A ruszinok (kárpátukránok) és az 1865. évi képviselőválasztás. Századok 108. (1974) 1142–1175.
- Mayer Mária*: Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910. Budapest 1977.
- Mayer Mária*: Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910. Ism.: Kemény G. Gábor. Századok 115 (1981) 1340–1343.
- Nagy Mariann*: Közös haza vagy magyar ország? A soknemzetiségű ország realitásai és mítoszai. In: Párhuzamos nemzetépítés, konfliktusos együttélés. Birodalmak és nemzetállamok a közép-európai régióban (1848–1938). Szerk. Szarka László. Budapest 2017. 139–157.
- Nagy Noémi*: A nemzetiségi törvény kétes öröksége: Adalékok a dualizmus kori magyar nyelvjoghoz. Jogtörténeti Szemle 19. (2017) 3. sz. 70–74.
- Nagy Noémi*: A hatalom nyelve – a nyelv hatalma: Nyelvi jog és nyelvpolitika Európa történetében. Budapest 2019.
- Ruszoly József*: Mészáros Károly és a rutén nemzetiségi törekvések 1861-ben. In: Hajdúsági Múzeum Évkönyve 5. Szerk. Nyakas Miklós. Hajdúböszörmény 1983. 129–154.
- Ruszoly József*: Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon 1861–1868. Budapest 1999.
- Schlett István*: A nemzetiségi törvényjavaslat országgyűlési vitája 1868-ban. Magyar Szemle 11. (2002) 1–2. sz. 40–62.
- Szabó Pál Csaba*: Országgyűlési választókerületek a dualizmus kori Magyarországon. Acta Universitatis Szegediensis: acta historica 114. (2002) 59–82.
- Szalayné Sándor Erzsébet*: A nyelvhasználat jogi szabályozhatósága. Magyar Tudomány 170. (2009) 1343–1351.
- Szarka László*: Elmaradt nemzetiségi kiegyezés(ek). Magyar Tudomány 178. (2017) 1564–1577.

Szekfű Gyula: Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez 1790–1848. Budapest 1926.

Tóth Norbert: A kisebbségi területi autonómia elmélete és gyakorlata. Nemzetközi jogi és összehasonlító jogi analízis. Budapest 2014.

Tóth Norbert: A népek önrendelkezési joga. In: Internetes Jogtudományi Enciklopédia. <https://ijoten.hu/szocikk/a-nepek-onrendelkezesi-joga>. (letöltve: 2020. nov. 11.)

Vasas Géza: Magyar nemzetfelfogások a dualizmus korában. 1. rész. Magyar Szemle 10. (2001) 1–2. sz. 99–128.

Yekelchuk, Serhy: Ukraine: birth of a modern nation. New York 2007.

Духнович, Олександр: Твори в 4-х томах. Т. 2. Пряшів 1967.